

ARVUSTUS | Vonnegut peeretuste ja stepptantsu keeles (18)

Ene-Liis Semperi autorilavastuse arvustus

Kuigi Ene-Liis Semperi „Nüüd võib sellest rääkida“ mõjub kohati pealispindselt, hakkab see pealispindsus lavastuses tööle ja täiendab romaani.

Kaur Riismaa
kirjanik

Trupp (Rea Lest-Liik, Rasmus Kaljujärv, Jörgen Liik, Marika Vaarik) ja lavastaja on Vonneguti kätte saanud ja ennast tuumani läbi hammustanud. Romaani esitatakse ehtvonnegutlikult: peeretuste ja stepptantsu keeles.

FOTO: ANITA KREMM

TELLIJALE AVATUD

Ekspeditsioon on toonud lavale kaks lavastust, mis esmapilgul on täiesti erineva käekirja ja keelega. Üks on Katariina Undi lavastatud „3ÕDE“, teine Ene-Liis Semperi „Nüüd võib sellest rääkida“. Semperi

lavastus on visuaalselt põnev: laval on trummikomplekt, tühi bassein, hulk nodi, parukad, pastelsed toonid ja erk valgus. Näitlejad võtavad poose, teevad grimasse. Undi laval on seevastu kolm tumehalli postamenti, millel tumedates kostüümides näitlejad seisavad enam-vähem paigal, nende taga prožektorite abil värvi muutvad plagud. On siingi poosid ja grimassid, aga talitsetumad, rohkem teatraalsed kui performatiivsed.

Esietendusel ei paista Rasmus Kaljuri mängurõõm välja, aga kolmandal etendusel ärkab ellu. Fotol koos Marika Vaarikuga
FOTO: ANITA KREMM

On ka sarnasusi, olulisi ja just sisulisi sarnasusi. Mõlema lavastuse tegevus toimub provintsilinnas: „Nüüd võib sellest rääkida“ põhineb Kurt Vonneguti romaanil „Tšempionide eine“, mille tegevuspaigaks on Kesk-Lääne mõttetu Midland City. „3ÕE“ tegevuspaik on mõttetu garnisonilinnake kuskil Venemaa tühjuses, kaugel Moskvast. Semperi lavastuse trupp on võtnud romaanist tekste ja stseene ning nende järjekorda muutnud, lihtsustanud tegelastevahelisi suhteid ja narratiivi üldiselt. Lavastuses mängib Rasmus Kaljuri Dwayne Hooverit, teised näitlejad kehastuvad eri tegelasteks ümber. Sama kehtib Undi lavastuse kohta: kolm näitlejat (Ester Kuntu, Maria Paiste, Anumai Raska) esitavad kõiki Tšehhovi tegelasi, nii meeste kui ka naiste osi.

„3ÕE“ teatritekst räägib inimese üksindusest maailmas ja õnne võimalikkusest. Nagu ka Semperi lavastus. Üksi võetuna on kumbki lavastus oma vigadega, aga kokku moodustavad need vaimustava paari.

FOTO: HERKKO LABI | HERKKO LABI

Üksindus ja õnne võimalikkus

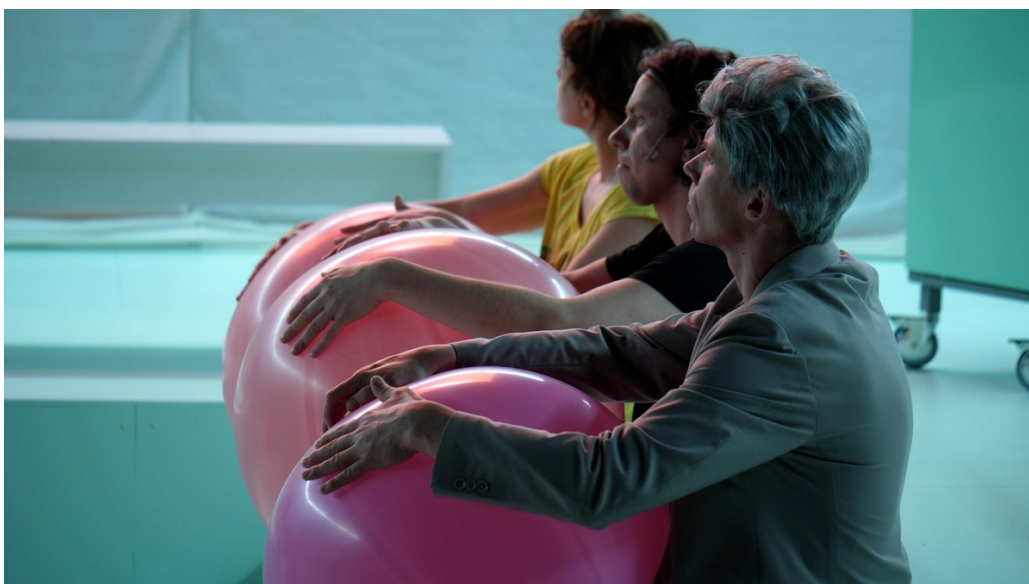
Kahe lavastuse võrdluses torkab aga silma, et need teatritekstid räägivad üldfilosoofilises mõttes samadest asjadest: inimese üksindusest maailmas ja õnne võimalikkusest. „3ÕDE“ ulatub ajaliselt tulevikku. „Kahe- või kolmesaja aasta pärast [---] tuleb uus õnnelik elu. [---] me elame praegu selle jaoks, töötame, kannatame, meie loome seda elu – ja ainult selles on meie olemasolu mõte, ja kui tahate, meie õnn,“ ütleb Veršinin. „Tšempionide eine“ ulatub üle universumi: Trouti jutud ja romaanid käsitlevad elu eri planeetidel. Elu, mis pole teinud õnnelikuks, mis on absurdne ja milles tuleb ette kõige nõmedamaid juhuseid. Vonneguti tegelased elavad maailmas, mis on orienteeritud õnne maksimaliseerimisele, aga sellegipoolest on tema tegelased üksildased ja õnnetud, otsides väljapääsu „pahadest kemikaalidest“ (vrd näiteks Andrei mängurlus).

Tšehhovi ja Vonneguti huumor on väga sarnane. Pilke, satiiri all on siiras ja heatahtlik kaastunne.

Samuti on väga sarnane Tšehhovi ja Vonneguti huumor, milles pilke, satiiri all on siiras ja heatahtlik kaastunne. Ja lõpuks: Vonneguti „eks ta ole“ sisaldab sama koguse fatalismi ja saatusega leppimist, nagu „3ÕES“ Maria Paiste öeldud viimased sõnad: „Ükskõik – kui teaks /-- /-.“ Siinse teksti eesmärk pole lavastuste võrdlus¹, küll aga soovitan neid kaht lavastust vaadata võimaluse korral järjest. Semperi lavastus on visuaalsem, aga kohati tekst koperdab, Undi lavastus on visuaalselt igavam, tekst see-eest rikas ja nüansseeritud. Üksi võetuna on kumbki lavastus oma vigadega, aga kokku moodustavad need vaimustava paari.

Keskendub Hooverile

Vonnegut ja Semper, romaan ja lavastus. Vonneguti romaanis asub Kilgore Trout teele Midland City kunstimessile; Pontiaci müügimees, muinasjutuliselt rikas Dwayne Hoover piinleb meeltesegaduses. Romaani lõpul nad kohtuvad ja Hoover peksab läbi paarkümmend inimest. Lavastus keskendub Hooverile, jättes kõrvale Trouti teekonna Kesk-Läände. Romaanis kohtub Trouti ja Hooveriga autor ise, aga lavastuses on Trouti ja autori tegelased kokku sulatatud (Marika Vaariku Trout kannab prille, mida romaanis kannab autor). Romaanis on kümme tegelast, kelle möödunud ja praegune elu seob Trouti ja Hooveri kokku: näiteks elupõline vang Wayne Hoobler ja ettekandja Patty Keene, aga lavastuses on nad episoodilised tegelased.

Trupp on raamatust võtnud ennast kõnetavaid kohti ja muu, seejuures filosoofilisemat laadi finaalieelse osa välja jätnud.

FOTO: ANITA KREMM

Vonneguti tekst on visuaalne, detailikesi tulvil, lavastuses sellist pilgutäpsust ei ole. See pole vist ka eesmärk: trupp on raamatust võtnud ennast kõnetavaid kohti ja muu, seejuures filosoofilisemat laadi finaalieelse osa välja jätnud. Minu jaoks annab „Tšempionide einele“ mõttelise sisu just autori (Vonneguti), Kilgore Trouti ja Dwayne Hooveri kohtumine hotellibaaris. See on bulgakovlik stseen, milleta romaan jääks pelgaks virisemiseks ja Dwayne Hooveri hulluksminek ainult literatuurseks žestiks. Tahan, lähen hulluks, tahan, ei lähe.

Vonneguti tekst on visuaalne, detailikesi tulvil, lavastuses sellist pilgutäpsust ei ole.

Vonnegut pilab teise maailmasõja järgset Ameerika Ühendriikide ühiskonda. Tema pila meetodiks on äärmine täpsus: igaüks teab, milline on USA lipp, kobras või urruauk, aga Vonnegut joonistab pildi juurde, nagu seletaks Americanat tulnukale teiselt planeedilt. Näiliselt on kõik väga hästi. Vastu ootusi pole näilisuse all aga tõde (ükskõik mida see täpselt tähendab), vaid kaks või enamgi tõde, mis on samavõrra tõesed, kuivõrd need on teineteist välistavad. Näiteks USA ajaloo tähtsaim vabaduseteoreetik Jefferson oli ühteaegu ka orjapidaja, nagu Vonnegut kirjutab.

USA-s eksisteerivad äärmised vastuolud kõrvuti, on läbi põimunud, ja Vonnegutil õnnestub need lugejale lihtsas keeles lahti selgitada. Seejuures teeb ta seda niivõrd üksikasjalikult, et lõpuks on detail pea peale pööratud ja muutub iseenda vastandiks. Trupp läheb teist teed pidi: nad üldistavad. Coca-Cola ja püstoliga hamburgeri söömine ei kirjelda vonnegutlikus mõttes seda, kuidas USA-s hamburgerit süüakse, vaid on mingi taseme üldistus, kujund. Üldistuses läheb aga kaduma Vonneguti kaastunne oma tegelaste vastu – see avaldub kõige enam autori suhtumises Wayne Hooblerisse. Romaanis „Jumal õnnistagu teid, Mr Rosewater“ võtab Vonnegut selle kokku: „On ainult üks reegel, mida tean. Pagana päralt, sa pead olema lahke.“

Rea Lest-Liik kehastab lavastuses Patty Keene'i.
FOTO: ANITA KREMM

Vonneguti esitatud näilisus on olemuselt väga viljakas pinnas, millest vastu ootusi sünnib reaalsus. Hea näide on Pluto jõuk, mis alguses eksisteerib ainult Trouti pominana, muutub siis kuulujutuks ja lõpuks tegutsebki päris liikmetega Pluto jõuk. Näilisus nagu kisuks reaalsust enesest välja. Sama menetlus on romaani raam: autor on loonud tegelastele maailma, milles ta laseb neil rõõmu tunda ja kannatada.

Vonneguti tegelased tunnevad ennast äratarvitatud pabertaskurättidena.

Selles ongi Vonneguti kaastunne: tema tegelased tunnevad ennast äratarvitatud pabertaskurättidena, valitsus käitub inimestega samamoodi nagu autor romaani kõrvaltegelastega. Lavastuses on rõhk Troutil ja Hooveril, kuigi romaani koe moodustavad Keene'i ja Hoobleri sugused kõrvaltegelased: litsid, rekkajuhid, vangid ja pornokirjastajad. Hooveri hulluksmineku sügavamaid põhjuseid ei seletata meile samaväärselt näiteks Hoobleri nime kujunemise ja tema saatusega. Minu jaoks on kõige võimsam tegelane just Wayne Hoobler, kes veedab romaani kasutatud autode platsil, piilub läbi köögiseina puuritud augu hotellibaari, vaatab lennukeid maandumas ja näeb kauguses helendamas tulikirjas silti „Muinasmaa“. Hoobleri läbikirjutatud, psühholoogiliselt mitmeplaani kujus on midagi, mis võtab minu jaoks kogu Americana kokku. Ma ei oska hinnata

seada, kuidas tajub etendust keegi, kes pole romaani lugenud, aga minu jaoks on lavastus kõrgelt kukkumine: detailikirevusest üsna lihtsakoelisesse narratiivi.

Lähenetud pealispindselt

Näitleja. Vonnegut on olemuselt kirjanduslik, seda igal sammul rõhutades: ka romaani maailma on loonud sellest maailmast osa võttev kirjanik. Kogu ulatuvuses sellist kirjanduslikku rikkust lavale panna ei saagi. Kui ma mõtlen Rasmus Kaljujärve mänguröömu peale, mis esietendusel välja ei paista, aga kolmandal etendusel ellu ärkab, siis tekib tunne, et tahaks sama lavastust näha Kaljujärve monotükina. Sama tekst, samad tegelased, sama kahekõne Vambola Kriguliga. Ühe näitleja puhul oleks ülelibisemine tegelaste omavahelistest suhetest, minevikust ja olevikust veidi enam õigustatud. Nelja näitleja puhul aga tekib küsimus, miks on lähenetud nii pealispindselt. Ühe näitleja puhul oleks ka loogiline pidev ümberriietumine ja parukate vahetamine, mis praegu sujub lavastuses mitmel puhul kohmakalt. Tähelepanuväärne on, et lavastuses tegelased omavahel peaaegu ei suhtle kui Harry LeSabre (Jörgen Liik) ja tema naine (Rea Lest-Liik) ühes, Hoover ja Francine Pefko teises stseenis välja arvata. Nendes stseenides ärkab tükk ellu ja seda on põnevam jälgida.

Lavastuses tegelased omavahel peaaegu ei suhtle, kuid neis stseenides, kus suhtlevad, ärkab tükk ellu ja seda on põnevam jälgida.

FOTO: ANITA KREMM

Omal jõletul kombel õnnestub Semperil mingil metatasandil muuta Vonneguti satiir traagikaks.

Ootamatult aga, järele mõeldes või järele tunnetades hakkab see pealispindsus lavastuses tööle ning täiendab romaani. Näiteks Rea Lest-Liigi mängitud Patty Keene: ta on kohmetu ettekandja, „meelega rumalam, kui laseb välja paista“, Hooveri muinasjutulise rikkuse lõhn ninas. Selliseid kohtame elus tihti, ning unustame restoranist väljudes nende näo ja nime. Elus pole meil Vonneguti esitatud luksust tunda inimest tema saatuse eri tahkudes, seepärast unustame ka olla empaatilised, tunda kaasa, mõista. Omal jõletul kombel õnnestub Semperil mingil metatasandil muuta Vonneguti satiir traagikaks. Täpselt nagu Kaljujärv intervjuus ütleb: „Vonnegut ei anna ennast üldsegi nii lihtsalt kätte. Esmapilgul, kui läbi loed, tundub kõigepealt jube lõbus, aga kui nalja taha hakkad koorima, siis see on ikka väga valus.“²

Trupp ja lavastaja on Vonneguti kätte küll saanud, ennast tuumani läbi hammustanud, aga esitavad romaani ehtvonnegutlikult: peeretuste ja stepptantsu keeles.

¹ „3ÕE“ arvustus:

<https://epl.delfi.ee/artikkel/120253268/arvustus-noudlik-maraton-tsehovi-radadel-kolm-naitlejannat-toovad-vaatajale-pisara-silma>

²<https://kultuur.err.ee/1609184719/kaljujarv-esmapilgul-tundub-jube-lobus-aga-tegelikult-on-vaga-valus>

LAVASTUS

„Nüüd võib sellest rääkida“

Kurt Vonneguti „Tšempionide eine“ põhjal

Kunstnik ja lavastaja Ene-Liis Semper

Valgus Aku Lahti, muusikaline kujundaja Vambola Krigul,
liikumine Giacomo Veronesi

Mängivad Marika Vaarik, Rasmus Kaljujärv, Jörgen Liik, Rea
Lest-Liik, Vambola Krigul

Esietendus 2. detsembril Sakala 3 teatrimajas.

SAMAL TEEMAL

08.12.2023 **KULTUURIBIIT | Muusik Vambola Kriguli playlist**

07.12.2023 **ARVUSTUS | Nõudlik maraton Tšehhovi radadel. Kolm näitlejannat
toovad vaatajale pisara silma (4)**

29.11.2023 **Teatris Ekspeditsioon esietendub Ene-Liis Semperi lavastus**

Kommenteeri

Loe kommentaare (18)

**NÜÜD VÕIB
SELLEST RÄÄKIDA**

OSTA PILET >

piletitasku

SOOVITAME SULLE

**ARMAS KLÕPS | Marta Laan nautis jõulurõõmu
pisitütrega**

**Gripp keeras müsteeriumiks. Kümme arsti päätsid
inimese elu**